

ÉLET ÉS TESTI ÉPSÉG ELLENI BŰNCSELEKMÉNYEK A 19. SZÁZAD ELSŐ FELÉBEN (2009-2012) ZÁRÓJELENTÉS (PD 78211) – BATÓ SZILVIA

I. A MUNKATERV MEGVALÓSÍTÁSA

A) Az első kutatóévben az eredeti munkatervtől némileg eltérés történt, a levéltári adatgyűjtés kissé háttérbe szorult, és főként az eddig ismeretlen – vagy kevésbé ismert – könyvtári források (egykorú szakirodalom, sajtóforrások) felgyűjtése és részbeni feldolgozása valósult meg. A könyvtári adatgyűjtés elsősorban az OSZK, az OGYK és a szegedi könyvtárak állományára támaszkodott.

A korábban elnyert Collegium Hungaricum (Bécs) ösztöndíj segítségével (2009. augusztus 1-31.) a magyar bűnügyi statisztikára vonatkozó osztrák adatok, és a 19. századi német nyelvű kriminálstatisztikai irodalom, valamint a Magyarországon nem beszerezhető történeti kriminológiai irodalom felgyűjtése történt meg.

Mivel a választott kutatási témához közvetlenül kapcsolódó módszertani irodalom nem létezik, ezért felgyűjtésre és részben feldolgozásra került:

- a modern magyar kriminálstatisztikai irodalom történeti vonatkozású része;
- a bűnözéssel kapcsolatba hozható történeti statisztikai irodalom;
- az egykorú büntetőjogi, kriminológiai, kriminálpolitikai és kriminálstatisztikai tartalmú primer irodalom (börtönügyi irodalom, büntetéstan irodalom, szaksajtó);
- a levéltári források és adatok értékeléséhez szükséges (kriminológiai) módszertani irodalom.

A feldolgozás egyik kulcskérdése a fogalmi keretek tisztázása. Ennek során elkészült az 1880 előtti bűncselekmény-fogalom meghatározása és a nullum crimen sine lege alapelv hazai megjelenésének elemzése, ennek első eredménye az osnabrücki és a szegedi előadás. Az egyes releváns tényállások elemzése közül elkészült a gyermekkítételre és a csecsemőgyilkosságra vonatkozó tanulmány.

A levéltári munka során folyt a három vármegyére vonatkozó rabtabellák gyűjtése (MOL C53 állagban), valamint Csanád vármegye törvényszéki iratainak átvizsgálása (CSML IV. A. 11. a) és g) állag). A korábban felgyűjtött Békés vármegyei források feldolgozása elkezdődött, első eredménye az oldenburgi előadás.

B) A második kutatóév elsősorban levéltári anyaggyűjtéssel telt, ezen belül három terület vizsgálata történt meg.

Elkezdődött a Helytartótanács bírósági igazgatási tevékenységére vonatkozó források (rendeletek) felgyűjtése a MOL C26 Idealia; C27 Idealia; C28 Idealia; C53 Normalia állagokból. A C26-C28 Idealia állagok tematikusak (perkivonatok, rabok, csavargók) és rendezettek, a C53 Normalia állag a Departamentum Publico-politicum összes 1783-1848 közötti rendeletét tartalmazza időrendben, 1825 után segédlet sincs hozzá.

A MOL C53 állagban (139,74 ifm) az 1790 és 1808 közötti iratanyagból a mikrofilmen kutatható lajstromkönyv alapján kiválasztott 511 db Békés, Csanád és Csongrád vármegyével kapcsolatos (90%-ban latin) irat került áttanulmányozásra. Ez nem várt negatív eredményt hozott: Békés vm. és Csanád vm. nem küldött be rabtabellákat és perkivonatokat 1790-1808 között, Csongrád vm. börtönnépességet jellemző táblázatai pedig nem az eredeti őrzési helyen találhatók, csak a perkivonatok hiánytalanok. Így a bűnözés morfológiai jellemzői a rabtabellák és a perkivonatok alapján a vizsgált periódus (1790-1848) harmadában nem rekonstruálhatók, és az élet és testi épség elleni cselekményeknek ilyen jellemzői sem

vizsgálhatók. Ennek alapján a munkaterv történeti kriminológiai kutatásra vonatkozó része erre a forrástípusra alapozva nem valósítható meg.

A megyei törvényszékek iratanyagának felgyűjtése során kiderült, hogy Csanád Vármegye Levéltárának (CSML IV. A. 11. g) állag) kaotikus állapota miatt a kutatás lényegesen hosszabb időt vesz igénybe, mint a kitűnően rendezett és karbantartott Békés megyei iratanyagánál. A bevett eljárás – jegyzőkönyv áttanulmányozása (adatbázisban rögzítése) után a releváns jogesetek felgyűjtése és a kiválasztottak rögzítése (fényképezése) – helyett a teljes iratanyagot végig kell olvasni, és egy részletesebb (ügyirat helyett iratra lebontott) adatbázist kell felépíteni, mert csak így derül ki, hogy egy irat melyik ügyhöz és jegyzőkönyvi számhoz tartozik.

A könyvtári kutatás részben az 1848 előtti büntetőjog általános jellemzőire és a még nem ismert primer irodalomra irányult, ez az adatgyűjtés elsősorban az OSZK, az OGYK és a szegedi könyvtárak állományára támaszkodott.

A Békés megyei jogesetek és az ebből elkészült adatbázis, valamint a már felgyűjtött egykorú szakirodalom feldolgozása és elemzése folytatódott. A fogalmi keretek tisztázása során a jogforrási rendszer sajátosságaira visszavezethető dogmatikai megoldásokhoz kapcsolódó, valamint egyéb megalapozó tanulmányok születtek: a bírósági igazgatásról, a „dogmatikai indikátorokról”, valamint a statáriális bíraskodás kialakulásának feltételeiről.

C) A harmadik kutatóévben a kutatási tevékenység leszűkült az anyagi jogi kérdések feltárására és a projekt zárásaként megjelenő kötethez még hiányzó adatok és szakirodalom összegyűjtésére.

Ennek keretében a levéltári kutatás befejeződött a MOL C53 Normalia (2717-2738. doboz) és a MOL C11 (Indices generales, extractus ac libri copiales resolutionum normalium 1724-1848) állag (1.89 ifm) szisztematikus átnézésével és az összes büntetőjogi tárgyú rendelet felgyűjtésével. Míg a C11 állag csak a rendeleteket (1824-ig) és a mutatóikat tartalmazza, addig a C53 Normalia állagban egyes esetekben a teljes rendeletalkotási folyamat összes irata is fellelhető, az előbbiben 130 releváns rendeletet, az utóbbiban 624 kapcsolódó iratot sikerült adatbázisban rögzíteni és többségében lefényképezni.

Sajnos Csanád vármegye törvényszéki iratai (CSML IV. A. 11. g) állag) nemcsak rendezetlenek (összekevertnek?) bizonyultak, hanem az emberölésre vonatkozó iratok egy része egyszerű fényképezési technikával az elhalványult tinta és a papír állapota miatt nem is rögzíthető, csak átírni lehet. Emiatt a projekt keretében a jogesetek felgyűjtése nem folytatható, így a helyi levéltári kutatás megállt.

A könyvtári adatgyűjtés befejeződött, ezen belül volt egy rövid külföldi könyvtárzás (Frankfurt/M) is. A hazai kutatás az OSZK, az OGYK, az ELTE-EK állományára épült, ennek során felgyűjtésre került 1880-ig az összes – néha még az OSZK-ban is felvágatlan – büntetőjogi kézikönyv, kommentár és tankönyv, valamint a szakfolyóiratok élet és testi épség elleni bűncselekményekkel kapcsolatos cikkei. A kutatás során sikerült két kéziratban maradt büntetőjogi előadás-jegyzetet (Henfner János 1849?, Kövy Sándor 1814) visszaazonosítani és részben átírni.

Az összegyűjtött egykorú szakirodalom és a levéltári források (rendeletek) feldolgozása tényálláselemzés módszerével az összes élet és testi épség elleni cselekményre vonatkozóan megtörtént. Ennek egyik eredménye a L'Harmattan Kiadónál hamarosan megjelenő „...mert az Ördög velem volt... Élet elleni bűncselekmények a 19. század első felében” c. monográfia (lektorok: Prof. Dr. Király Tibor, Prof. Dr. Mezey Barna). Emellett több olyan rész kérdés van, amely már terjedelmi és részben tematikai okok (eltérő jogtárgy, magánjogi

vonatkozások) miatt nem került be a kötetbe, de rövid időn belül publikáció készülhet belőle (párbaj, testi sértés, öncsonkítás).

Az öngyilkosságra vonatkozó magyar és osztrák jogforrások és a szakirodalom (kommentárok, kézikönyvek, tankönyvek) feldolgozása befejeződött, leadás előtt van a budapesti konferencia előadás cikk változata.

Az anyaggyűjtés során felmerült egyéb kérdések feldolgozása is folytatódott, az 1848 előtti magánjogi perkivonatokról leadás előtt áll a Szegeden elhangzott előadás írott változata.

A többi összegyűjtött levéltári és könyvtári anyag feldolgozása és az eredmények publikálása legalább még két évig eltart, a félbemaradt helyi levéltári kutatás is tovább folytatódik.

II. EREDMÉNYEK

A) TUDOMÁNYOS EREDMÉNYEK ÖSSZEFOGLALÁSA

A projekt futamideje alatt könyvtári és levéltári kutatásokkal feltárássra és részben feldolgozásra kerültek a büntetőjogi tartalmú hazai vagy jogexporttal bekerült jogforrások (törvények, rendeletek, Praxis Criminalis, Josephina), tervezetek (1795, 1830) és javaslatok (1843), kézikönyvek (Huszty 1745, 1794; Gochetz 1746; Bodó 1751; Szlemenics 1817, 1827, 1833, 1836, 1847; Vuchetich 1819; Fabriczy 1819; Kassay 1848; Szokolay 1848), valamint kéziratok (Kövy 1814; Henfner 1849?). A kortársak eltérő felfogása ellenére a források egységes metódusra épülő tényálláselemzésével rendszerezhetőek és csoportokba oszthatóak az élet és testi épség elleni bűncselekmények. Az eddig is ismert volt, hogy a 19. század közepéig nem lehet egyértelműen elkülöníteni az egyszerű emberölést (homicidium simplex) a megfontolt gyilkosságtól (homicidium deliberatum), ezt sikerült szakirodalmi szinten is alátámasztani. A felelősségtani bizonytalanságok és a 19. század elején bekövetkező dogmatikai változások miatt a korabeli jogtudomány a halált okozó testi sértést és a gondatlan emberölést (homicidium culposum) ellentmondásosan kezelte, részben ezért önálló bűncselekmény a verekezésben elkövetett emberölés (homicidium in rixa). A gyilkosságon kívül minősített eset a rokongyilkosság (parricidium), a közhivatalt viselő megölése (homicidium in officiales publicos commissum), a rablógyilkosság (latrocinium), a bérgyilkosság (assassinium), a megégetés (veneficium) és az álnok gyilkosság (homicidium proditorium).

A 18-19. században zajló – és a vizsgált forrásokban kimutatható – differenciálódási folyamat eredménye a „sajátos ölési cselekmények” csoportja, amelybe a privilegizált esetté váló csecsemőgyilkosság (infanticidium), a kettős természetű gyermekkitétel (expositio infantum) és a teljesen önállósodó magzatelhajtás (abactio partus) tartozik.

Megállapítást nyert az is, hogy a testi sértés egészen 1848-ig részben magánjogi kérdés, csak a szülők sérelmére megvalósított bántalmazás, valamint a súlyos eredménnyel járó sebesítések tartoznak egyértelműen a büntetőjog területére.

Az élet és testi épség elleni bűncselekmények közé szokás sorolni a párbajt (duellum), az öngyilkosságot és az öncsonkítást is, azonban ezek a cselekmények a jogi tárgyak vizsgálata alapján „rendszer-idegenek”: a védett érték (érdek) nem, vagy elsődlegesen nem az emberi élet és a testi épség, hanem valamilyen vallási alaptétel, vagy az állam és annak működése.

A projekt történeti kriminológiai (kriminálstatisztika, kriminálpolitika, deviáns magatartások), dogmatika-történeti (bűncselekmény-fogalom, anyagi jogi legalitás), alkotmánytörténeti (jogbiztonság), eljárásjog-történeti (statárium), közigazgatás-történeti (bírósi igazgatás) eredményekkel is szolgált.

B) PUBLIKÁCIÓK

A kutatási projekt ideje alatt összesen 24 publikáció jelent meg, ebből 6 korábbi kutatáshoz kapcsolódik (1 könyv, 3 tanulmány, 2 konferenciacikk). Az absztraktok (2) esetében nem lehetett feltüntetni a támogatás tényét, de a posztereken és a bemutatókon minden esetben szerepelt. Nem szerepelnek a közleményjegyzékben az ekkor megjelent recenziók és beszámolók (4). A támogatott magyar nyelvű tanulmányok (6) mellett 2 német nyelvű tanulmány, 2 német és 2 magyar konferenciacikk jelent meg. Jelenleg leadás előtt van 2 konferenciacikk, a kiadási munkák folynak a „...mert az Ördög velem volt.... Élet elleni bűncselekmények a 19. század első felében” c. könyv kapcsán.

év	támogatás nincs feltüntetve				nincs jegyzékben	támogatás feltüntetve		összesen
	korábbi kutatásból könyv	korábbi kutatásból tanulmány	korábbi kutatásból konferenciacikk	absztrakt	beszámoló, recenzió	tanulmány	konferenciacikk	
2009	0	1	1	1	2	1	0	6
2010	1	0	1	0	2	0	0	4
2011	0	2	0	1	0	6	4	13
2012	0	0	0	0	0	1	0	1
összesen	1	3	2	2	4	8	4	24

C) KONFERENCIA ELŐADÁSOK

1. *Kriminelle oder rebellische Untertanen? Die österreichische Regierung und die Kriminalität in Ungarn in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts (Quellen und Methoden der historischen Kriminologie in Ungarn).* XVth European Forum of Young Legal Historians, Inter-, Trans-, Supra-? Legal Relations and Power Structures in History. Firenze, 2009. április 3. (még nem OTKA-finanszírozott)
2. „*Erprobte Weibspersonen*” oder unwissende Mädchen? *Geschlechtsspezifische Straftaten: Kindsmord und Abtreibung.* Hat Strafrecht ein Geschlecht? Carl von Ossietzky Universität Oldenburg, 2009. június 12.
3. *Törvényesség törvény nélkül. Az anyagi jogi legalitás a Csemegi-kódex előtt.* IV. Szegedi Jogtörténész Napok: A bírói hatalomról szóló 1869:IV. valamint az állampolgárságról szóló 1879:L törvények keletkezésének évfordulóján. Szeged, 2009. november 12.
- 4-5. *Die Entwicklung des ungarischen Strafrechts; Das Tatstrafrecht und Verbrechenssystem als Ausgangspunkt des ungarischen Strafrechts* (közös előadások Prof. Dr. Nagy Ferencsel) *Vorverlagerung der Strafbarkeit – Eine rechtsvergleichende Analyse am Beispiel des ungarischen und deutschen Strafrechts.* Universität Osnabrück, 2009. december 4.
6. *Rechtssicherheit im ungarischen Strafrecht vor 1880.* Freiheit, Sicherheit, (Straf)Recht. Humboldt Kolleg Szeged 2010. november 25.
7. *Deviancia és bűnözés a 18-19. századi Magyarországon.* Deviancia konferencia Szeged 2011. április 28.
8. *Az öngyilkosság a régi magyar büntetőjog-tudományban.* Öngyilkosság és jogtudomány Budapest 2011. november 18.
9. *Egy ismeretlen forráscsoport: magánjogi perkivonatok a 18-19. század fordulóján.* V. Szegedi Jogtörténész konferencia: A polgári peres eljárás magyarországi fejlődéstörténete Szeged 2011. november 24.

D) POSZTEREK

1. *Der Anfang der Kriminalpolitik in Ungarn (Rechtswissenschaften und Kriminalität im 19. Jahrhundert)*. Die Inszenierung des Rechts. XVI. Forum Junger RechtshistorikerInnen Frankfurt/Main 2010. március 27.
2. *Standgericht als Antwort? Räuberbanden und Ungarische Regierung an der Wende der 18. und 19. Jahrhunderte*. European Traditions: Integration or Disintegration? XVIIIth Annual Forum of Young Legal Historians Maastricht 2011. április 15.

E) OKTATÁSI HASZNOSÍTÁS

1. Történeti Kriminológia Műhely, Eötvös Loránd Kollégium (2010/11. II. félév; 2011/12. I-II. félév)
2. Bevezetés a történeti kriminológiába, Szegedi Társadalomtudományi Szakkollégium (2011/12. I. félév)

F) A PROJEKT SORÁN FELMERÜLT ÚJ KUTATÁSI LEHETŐSÉGEK

Az elmúlt három kutatóév során számos olyan kutatási irány rajzolódott ki, amellyel érdemes lenne komolyabban foglalkozni, ezek közül a következők a legígéretesebbek.

Egyértelművé vált, hogy az érdemi büntetőjog-történeti vizsgálódásokat nemcsak a közismert fehér foltok akadályozzák, hanem más szakterületeken sincsenek meg a valódi jogtörténeti kutatást segítő alapmunkák. Ez két irányba terelheti a kutatót: felhagy a „mélyfúrásokkal” vagy elvégzi az elengedhetetlen vizsgálatokat.

A magyar alkotmánytörténet-tudomány adós a 18-19. századi jogképződés (pl.: rendeletalkotás) feltárásával, és ennek nyomán az alapvető jogforrástani, alapelvi és fogalomtörténeti kutatásokkal. Nagyon csekély a szakigazgatás-történeti irodalom, a bírósági igazgatás pedig teljesen ismeretlen a hazai jogtörténeti kutatói előtt. A központi és a helyi igazgatás kapcsolatrendszeréről is csak elnagyolt ismeretekkel (toposzokkal) rendelkezünk. Ezek a jelenségek nehezítik a büntetőjog történetével foglalkozók munkáját, azonban kiváló lehetőséget nyújtanak arra is, hogy a saját kutatási területük számára fontos jogintézményekkel kapcsolatban eredeti alapkutatásokat folytassanak. Ennek keretében a kitűnő vizsgálódási területnek ígérkezik a vidéki bíróságok büntetőjogi praxisának egyes jelenségeire történő állami reakciók feltérképezése, így a büntetőjogi jogalkotás eddig elhanyagolt területének bemutatása.

A 18-19. századi büntetőjogra irányuló kutatások mögül érezhetően hiányzik a jogbölcséleti háttérnek az ismerete, ennek feltárára az utóbbi években történtek kísérletek, de rendszerszintű kutatás nem látszik még.

A magyar büntetőjog-történet művelői mai napig nem gyűjtötték össze szisztematikusan és nem elemezték végig az 1878. évi V. tc. (Csemegi-kódex) hatálybelépése előtti büntetőjogi szakirodalmat, így most is előkerülhetnek ismeretlen kommentárok. A kutatásnak azonban ki kell terjednie a nyomtatott szakirodalmon kívül a kéziratárakban és a levéltárakban lappangó kéziratok előadás-jegyzetekre és publikálatlan anyagokra is.

Az élet és testi épség elleni cselekmények elemzése során nyilvánvalóvá vált, hogy a büntetőjogi felelősség kérdéseinek tisztázására nem vállalkozott még szerző, pedig a 18-19. század fordulóján egy alapvető koncepcióváltás tapasztalható.

Bató Szilvia